

³ Erdő János: A Manchester College története és kapcsolata az erdélyi unitárius egyházzal. KerMagv. 92/1986/145.

⁴ Balázs Ferenc: Új ember vallása. 74-75.

⁵ Uo. 167.

⁶ Uo. 33

⁷ Uo. 33.

⁸ Uo. 62.

⁹ Balázs Ferenc: Bejárom a kerek világot. Torda, 1989. 221. Balázs Ferenc: Az én hitvallásom. KerMagv. 92/1986/208-209.

¹⁰ Balázs Ferenc: Kis Hittan. Torda, 1932. 5.

¹¹ Uo. 5.

¹² Balázs Ferenc: Új ember vallása. 132.

¹³ Uo. 46.

¹⁴ Uo. 130.

¹⁵ Uo. 47.

¹⁶ Uo. 130.

¹⁷ Balázs Ferenc: Bejárom a kerek világot. 222.

¹⁸ Balázs Ferenc: Új ember vallása. 180

¹⁹ Balázs Ferenc: Kis Hittan. 12.

²⁰ Balázs Ferenc: Közérthető evangélium. Kolozsvár, 1981. II. kiadás. 5.

²¹ Balázs Ferenc: Kis Hittan. 12

²² Balázs Ferenc: Új ember vallása. 14.

²³ Uo. 16.

²⁴ Uo. 20.

²⁵ Balázs Ferenc: Bejárom a kerek világot. 222.

²⁶ Balázs Ferenc: Új ember vallása. 26.

LÁSZLÓ DEZSŐ

A RÖG ALATT

Balázs Ferenc, a fiatal unitárius lelkész, bejárta a kerek világot, és ötesztendei szorgalmas munkával begyűjtött tudományával, műveltségével, próbákon, kritikákon át edzett világnézetével hazajött a transzilvániai rögök alá, nem meghalni és eltemetődni, hanem elvetődni, mint a búzamag. Ötesztendei gyűjtés eredményét egy kis faluba, annak egyszerű viszonyai közé eltemetni tiszta vétek a közfelfogás szerint. Az olyan világjárt fiatalembernek, mint Balázs Ferenc, városi papságot vagy professzorságot szoktak biztosítani. Balázs Ferenc számára azonban nem jelentett eltemetést a faluba menetel, mert saját maga öntudatosan választotta magának ezt a létformát, azért tanult és azért jött haza, hogy betemetkezzék a faluba, nem úgy, mint a halottak, hanem mint az aratásra készülődő gabonamagvak. Balázs Ferenc vállalta a betemetett gabonamag szerepét, betemetkezett a rög alá, és, íme, most kinőtt a rög alól, és

elénk tárul a gazdag aratás ígérete, a kalászok termésre éretten integetnek felénk.

Balázs Ferenc könyvének értéke két vonatkozásban jelentkezik: egyfelől elénk állítja az új kisebbségi embert, másfelől rámutat azokra a tengelyekre, amelyek körül az új kisebbségi életnek ki kell alakulnia.

I

A Balázs Ferenc szerint való *új ember* az élet örömeivel jár. Ez az öröm a megtalált egyéni hivatástudathból tör fel. Kisebbségi életünkben nem lehet fanyar, kis körülményei miatt letört, örökösen sértődött önérzettel vagy önérzetnélküliséggel járni. Nincs egyéni tragédia és egyéni kereszt, nincs végzet és nincs kiábrándulás, az élet egy nagy keresés, keresése annak a helynek, ahol egyéni erőmmel szolgálnom kell azt a népet, amelyikből magam is sarjadtam. Miért nincs az ilyen embertípus életében tragédia? Azért, mert a szolgálat útjára lépett. Az, aki uralkodni akar, aki karriert akar elérni, aki a nagy közösségi célok mögé saját egyéniségének dédelgetett álmait rejti, előbb-utóbb végzetesen összeütközik másokkal és a közzel, de akinek nincs más célja, mint egy meghatározott közösséget szolgálni, mindig csak szolgálni, az ebben a szolgálatban fel tud oldani minden ellentmondást és tragikus feszülést. Minden akadályból a maga alkalmatlanságát keresi, és teljes erővel azon van, hogy magát tegye alkalmasabbá. Az ilyen ember a *maga* revíziójáról beszél, önmagát revideálja, alakítja, erősíti, hogy minél alkalmasabb ember tudjon lenni. Ez az ember mindenekelőtt beismeri a maga tévedéseit, tud bűnbánatot tartani. Balázs Ferenc megvallja, hogy a valósággal való találkozásában fel kellett adni tanulmányai során beidegződött szocialista dogmáit, hogy nem lehet minden esetben a szövetkezeti rendszer megoldásait alkalmazni a falusi élet javításában. Állandóan járja az utat a népuralom és a parancsuralom között. Még a valóságban is azt keresi, ami éppen a legaktuálisabb. Balázs Ferenc a tipikus szabadgondolkodó és vizsgálódó unitárius, aki előtt egy mérték van, az örökös segítség igényének kielégítése. A természet világában élő ember, aki világa arcán keresi az élet kedvező vonalait, ezekre a kérdésekre akar egész életével felelni.

A körülmények nem befolyásolják, mert a körülmények felett győzni akar. Az egyén értéke nem attól függ, hogy hol él, falun vagy városon. Az igaz, hogy a régi gondolkozás szerint a falusi pap elveszett ember volt, ilyennek rajzolta Rákosi Viktor, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső. Balázs Ferenc öntudatosan vállalta a falusi élet kis körülményeit, és megmutatta, hogy az önmagát szüntelenül revideáló, szolgáló ember nem vesz bele a faluba, hanem győzni tud fölötte. Balázs Ferenc faluja ma széles érdeklődés középpontjában áll. Ebben a legnagyobb része nem a munkának, hanem az embernek van. Érdemesnek tartják a külföldiek Balázs Ferencet arra, hogy a falujában felkeressék, és közelebbről is megismerjék.

A kisebbségi élet valóban kisebbségi élet, kisebb igényű, kisebb kerektek, szűkebb viszonyok között folyó élet. Mi ezt még mindeddig nem vettük egészen komolyan, nagy igényekkel, sokszor nagyzó igényekkel, valóságos hóbortokkal kellejtük magunkat a világ díszes piacán, pedig meg kell tanul-

nunk az egyszerűséget, a röghöz való közelséget, a kis keretek közötti nagy alkotásokat. Ebben nagy tanítónk Balázs Ferenc könyve.

II

A rög alatt minden irányú, széles gyökérzetű élet indul. Ennek az életnek a központját a nevelői munka, bordázatát az új társadalomszervezés alkotja. Balázs Ferenc népnevelői munkájában két új szint lehet feltalálni: a népneveléssel a haladást és nem a konzerválást akarja szolgálni, másfelől ebben a nevelői munkában tevőleges szerepet biztosít azoknak is, akiket nevelni akar. A nevelés központjában a kis népfőiskola áll, de ennek munkáját kiegészítik a különböző gyülekezeti, községi és szövetkezeti szervek. Különösen a gyermekeknél és az ifjúságnál a legszabadabb és legszemélyibb alkalmakat is felhasználja a nevelés érdekében. Balázs Ferenc jól meglátta, hogy a falu magától modernizálódik. Ezt a folyamatot megállítani vagy megakadályozni nem lehet, és nem is szabad, ellenben a falu érdekében a legöntudatosabban irányítani kell, és irányítani lehet. Hogy a falujában folyó nevelői munkát a felülről jövő rábeszélés veszedelmétől megóvja, alkalmat ad arra, hogy egészen szabad keretek között a falusi emberek is beszéljenek magukról és nagy élményeikről. Nevelői munkája széles ívet ölel át az emberi élethől, a sablonos történelmi, irodalmi, gazdasági nevelésen túl világképet, természetrajzi és társadalomtudományi tájékozódást is akar a falujának adni.

Balázs Ferenc mélyen belelátott a falujába, amikor abban a három életfelfogást megismerte. Az idősebb, tehetősebb, háborút alig járt gazdák, a tekintélyesek vitték a faluba papnak. Ők jelentik a tradíciót és a mozdulatlanságot a faluban. Ezek nem hívei az újításoknak, csak tartani akarják a falu színvonalát. A háborút járt fiatalabb férfiak már szegényebbek, java részük nem is földművelésből, hanem gyári és bányászati munkából él. Ezek az emberek jelentik a faluban a társadalmi gondolatot, a fejlődést, az új világot. A ma még tekintélyes öregek pár év alatt elpusztulnak, és akkor a falunak ez marad a vezető rétege. Ezt a réteget ma kell a jövő vezetésére felkészíteni. Az egyéni kezdeményezést a falu iparosai jelentik. Ezekkel lehet dalárdát, színdarabot létrehozni. Balázs Ferenc nemcsak meglátta ezt a három életformát, hanem igyekezett megtalálni a faluvezetésnek azt a módját, amelyik mellett ez a három csoport a leginkább tud az egészért élni. Világosan tudja, hogy neki nem szabad csak az egyikre építeni a munkáját.

Az új faluszervezés legsikeresebb módjának a szövetkezeti szervezést látja, de fényes példát hoz fel arra, hogy ennek a rendszernek a rendszerért magáért való érvényesítése nem mindig jár sikerrel. Lehetnek a falu életének olyan megmozdulásai, amelyeket más formában jobban lehet támogatni. A szövetkezeti munkába a falun túl a vidéket is be tudja kapcsolni. Felismeri, hogy olyan szövetkezeti típust kell létrehozni, amelyik a falu hitel, fogyasztási és értékesítési igényeit egyaránt ki tudja elégíteni. Ezt a gondolatát valósította meg az Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezetben. Ez a szövetkezet a brsói Agisszal együtt két egészen új kisebbségi szövetkezeti szervezkedést jelent. Abból a gondolatból indul ki, hogy nem elég magát a falut egymagában megszervezni, hanem melléje kell venni egy várost és egy vidéket. Ebből a kis vi-

déki szövetkezetrendszerből nőhet ki a kisebbségi szervezkedés felfelé haladó, új, demokratikus vonala.

Azt gondolná az ember, hogy Balázs Ferenc mindenképpen újíteni akar. Ő csak ott akar újíteni, ahol újítság nélkül az élet haladni nem tud. Több példát tár fel a könyve amellett, hogy a múlthoz való ragaszkodás milyen nagy erőt jelent a falu életében. Megismeri az egyházközség levéltárából a Kopta-kert birtokrendezési elvét, amely egyaránt egyesíti a közös és a magánvagyon előnyeit. Ha iskolát, templomot vagy papilakot javíttat vagy építtet, a falu megromlott ízlésével szemben védi az ősi és igazi népi építkezési stílus értékeit.

Balázs Ferenc könyve mutatja azt a szörnyű küzdelmet, amelyet meg kell vívni a közösséggel szemben, amíg az egyéni gondolathól közvélemény és a közvéleményből közös cselekedet lesz. Néha a közvélemény ellenében kell a falu igazi érdekét az érette felelősséget érzőnek megvédenie. Nem lehet sem a népuralom, sem a parancsuralom álláspontjára helyezkedni, mindig azt a formát kell választani, amelyikben a cél a legsikeresebben megvalósítható.

Balázs Ferenc könyve igazolja azt a tételt, hogy a kisebbségi élet nincs készen, hanem azt ki kell alakítani. Ennek a kialakulásnak a legfontosabb vonalait mutatja be a könyve. Nem annyira az eredmények a fontosak, hanem az a keresés, amelyet a könyv bemutat. Balázs Ferencnek éppen elég külföldi analógia és rendszer állott rendelkezésére külföldi tapasztalatai alapján, de megvan benne a szerénység ezeket mind félretenni, és azt keresni, ami éppen nálunk esedékes. Ma ismét az a gondolat kezd úrrá lenni, hogy nagy átfogó keretek felől induljunk meg a részletkérdések felé, a nagy összefogó szervezetek vidéki sejtjeit építsük ki. Balázs Ferenc könyve az ellenkező utat mutatja, azt az utat, amelyik az egyszerűbb sejt felől halad az összetettebb felé. Ez nem jelenti azt, hogy nem jók az erdélyi magyarság régi szervezetei, csupán azt a figyelmeztetést hozza, hogy ezeknek az élettel való megtöltésében mindennél erőteljesebben a legegyszerűbb formákon kell a munkát megkezdeni. Nagyon világosan látszik egész Európában az etatizmus térhódítása. Minden szervezet legyen az állam kezében. Ez a gondolat legelsősorban a kisebbségi népközösség központi szerveit fogja leginkább felemészteni. A védekezésnek és egyben az igazi kisebbségi életnek az útja nem lehet más, mint az egyéni nevelés és minél szabadabb helyi és vidéki szervezetek létrehozása. Balázs Ferenc ezt az utat mutatja be, és ennek az útnak a vállalásából származó értékeket tár elénk.

III

Balázs Ferenc könyve mint irodalmi mű egészen sajátos helyet foglal el a transzilvániai irodalomban. A kisebbségi élet rögeből kinőtt könyv. Nem ábrándokat, eszméket, dogmákat, irányelveket tartalmaz, hanem beszámol arról a küzdelemről, amelyet valaki vállalt, és következetesen véghez is vitt. Túl az idealizmuson, pesszimizmuson, halállírán, építésajánlgatáson bemutatja az építő embert és az épületet. A transzilvániai magyar irodalom egyes alkotásai kimutatják egy régi világ bűneit, mások segítenek a régi világ átértékelésében, némelyek vonalakat mutatnak, amelyek körül ki kellene alakulnia az erdélyi magyar életnek. Balázs Ferenc túlmegy ezeken, és bemutatja az építő embert és az épülő kisebbségi életet. Nem azért, hogy utánozzák, hanem azért, mert

meg kellett írnia mindazt, amit megírt, igazán nem propaganda célból, hanem a legbensőbb írói kényszerből. Ez a belső kényszer és ennek a könyvön kiragyogó kényszernek a feszülése teszi ezt a művet irodalmi alkotássá, olvasmánynyá. A kisebbségi életépítés kényszere az elmúlt öt esztendő valóságos küzdelmeinek ábrázolásában tör fel, mint új életre biztató építőakarat. Végre egy könyv, amelyik nem az elsodort faluról, hanem a megépülő faluról szól, de nem mint regény, hanem mint történelmi dokumentum. A falumunka irodalmában is új lépést jelent Balázs Ferenc könyve. A helyzetfelvételen túl bemutatja a falut, mint az új kisebbségi falumunka kísérleti telepét.

És még nagyobb lesz a könyv szimbolikus jelentősége, ha mindehhez hozzávesszük, hogy egy beteg ember írása, betegsége idejéből. Olyan ember írása, akinek minden joga meglenne ahhoz, hogy beteges melankóliával félreálljon, vagy halált ordítson. Az itteni életakarat ilyen sugalló erejű kiragyogására ma mindennél nagyobb szükség van. Ez a könyv küldetést tölt be, és sorsot formál.

(1936)

MOLNÁR B. LEHEL (közlő)

BALÁZS FERENCNEK EGY LEVELE (VÁRI ALBERTHEZ)

Az idén Balázs Ferenc halálának 60. évfordulójára emlékeztünk. Ez alkalommal nagyszabású rendezvénysorozatra került sor, ahol egyházi és közéleti munkásságát méltatták. A balázsferencí szellemiség semmit sem veszített időszerűségéből, sőt az eltelt évtizedek még jobban megértették velünk előre-látó gondolkodását.

A fizikailag megtört, súlyos beteg Balázs Ferenc életének vége felé is próbált alkotó, tevékeny munkát végezni. Unitárius teológiai irodalmunk gazdagításának szándékáról vallanak azok a sorok, amelyeket Balázs Ferenc annakidején Vári Alberthez, az Unitárius Teológiai Akadémia dékánjához és a Keresztény Magvető akkori szerkesztőjéhez írt:

Kedves Dékán úr,
régóta hiába várja, hogy levelemmel jelentkezzem. Ennek főoka az volt, hogy azt hittem, Erdélybe hamarabb visszakerülök. Másrészt pedig tudtam, hogyha a Keresztény Magvetőben lenne hely, ott van a Dékán úrnál Az „igazi” Jézus című tanulmányom. Illetve, ha netalántán Szent-Iványi Sándor ezt a tanulmányt nem adta volna át, itt küldök belőle még egy példányt. Ha leközlésre kerül, kérem ezt a példányt nyomdába adni. Reá van írva: Végleges példány.

A vallás alapjai című tanulmányom már április elején készen volt. De egyrészt, mert a postai költség Magyarországról nagyon drága, főképp azonban mivel ennél a munkánál nagyon fontos, hogy annak minden része érett és átgondolt legyen, nem siettem annak elküldésével. Újabb átolvasásra már sem-